

Eräitä Uudenmaan murteiden infinitiivijärjestelmän erikoisuuksia

Pekka Lehtimäki

Uudenmaan murteiden äänne- ja muotorakennetta taitamattoman ei ole helppo nopeasti tajuta sellaisia näiden murteiden ilmauksia kuin esim. *rupi otta* ja *rupi helti*, vaikka muodot tulkittaisiinkin kontekstissaan. Ilmausten vaikeaselkoisuus ei johdu yksin sanojen monimerkitysisyydestä vaan myös verbintaivutuksen erikoisuuksista, lähinnä »3. inf. illatiiveista» *otta* ja *helti*. Tarkattakoon merkityksiä kahdessa naapurimurteessa. Vihdissä edellisellä ilmauksella on paitsi merkitys 'rupiotsa' myös 'rupesi ottamaan', jälkimmäisellä 'rupesi heltiämään'. Nurmijärveltä 'ottamaan, heltiämään' -merkitykset puuttuvat: edellisen merkitys on 'rupiotsa', jälkimmäisen 'rupi heltisi'. Tästä seuraa, että *rupi rupi helti* on Vihdin murretta ja merkitsee 'rupi rupesi heltiämään', kun taas *ottarupi helti* 'otsarupi heltisi' kuuluu nurmijärveläisten puheeseen. Kaikkien neljän sanan kombinaatio tuottaa lopulta Vihdin murretta: *ottarupi rupi helti* 'otsarupi rupesi heltiämään'.

Tämäntyyppisten »3. inf. illatiivien» olemassaolosta on kai ensimmäisenä huomauttanut Pirjo Ketonen pro gradu -tutkielmassaan »Nurmijärven murteen supistumaverbien taivutus verrattuna kaksitavuisten ei-supistumaverbien vokaalivartaloiseen taivutukseen» (säilytteillä Sanakirjasäätiön arkistossa) s. 106—107. Pirjo Ketosen huomioihin nojaten on Pauli Saukkonenkin viitannut näihin muotoihin (Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivirakenteiden historiaa I s. 51 alaviite). Hahmotellessaan esimerkein tunnuksettoman *ottän, menän* -tyypin levikkialuetta (s. 50—52) Saukkonen mainitsee, että »Vihdissä, Nummella, Tuusulassa ja Ul. Pyhäjärvellä on samassa funktiossa käytössä muotoja, joissa ei ole edes sijapäätettä, vaan pelkkä verbivartalo — —». Esimerkit paitsi viimeistä ovat samat kuin Pirjo Ketosella: *mää menin sitä otta haasta kii; mut se sit muutti resuumis ja lähti mene sinne, ja meni paakarist nisuleipää osta* (Vihti, SKMK I s. 73—74); *hae pohrin ja men sää kylvä* (Nummi, Ester Jansson 1960); *ja sitte sitä alkattii kuto* (Tuusula; Ketonen, mts. 107); *Menen pitä markan metelii* [sanoi lukkari, kun hautajaisiin lähti; Pyhäjärvi, Maria Tuovia 1960].

Mikäli tutkijalla olisi ollut käytössä laajempi ja foneettiselta merkinnältään tarkempi aineisto, olisi edellä siteerattu kohta ollut formuloitava hieman toi-

sin. *k:n*, *t:n*, *p:n* ja *s:n* etiset tapaukset — näitä on edellisissä esimerkeissä vain yksi — nimittäin paljastavat, että kyseessä ei olekaan pelkkä verbinvartalo. Jokunen esimerkki (varsinainen esimerkestö tuonnempana):

VIIHTI *ei olis pääsnü ottas siält* [suolta puita] *oikē hevoseŋ kans pois eikā, eikā kätakka; mentin kokokkiv* [puita] *välil mettän; ni siält* [jyväläarista leipiä] *mentin ottat tās; se pū vojei rupē vaikka kuivat tiikkänā; kuŋ kiahut tellā; ku se* [isä] *meni kattop pürüksitās; annas ollak ku hām meni rihem pesām pistāp puita ni* [tuli haltija]; *sit täürüi rupēk koittap pükä* ['rakentaa']; *sillä lailla rupi tules sitten* [hahtuvia]; *sit rupi tule juhannis* ['juhannus']; [varis] *tuli sit otta ruakā; meni otta ütta vinā; meni ihmēkses katto; [lehmät] tuppaiivat airast üli mene* | PYHÄJÄRVI *nēt tuli sit tännej ja* ['myös'] *hakek kuarmā; nēt tuli haket tās; sik ku se meni hakep puita; mei jouruttin täst häpalast* [pn.] *menes semmottel karēnil* [hn.] *tohon ojalam* [pn.] *mälla ni; sit ruvetin antas simmost, kaffēt ai* [tehtaalaisille jouluksi]; *nük kun tei menetterē küntā, sitä kesämäta; sit se* [mies] *jourui sit* [talosta] *lähte; mennās katto; pääsi apū hake; mut sit jos se pääsi se, [tervahaudan] ümpäristä otta isov valkjan ni sitä ei, sit se paloi terva; käskettin tila* [sanomalehdeksi] *üs suami tai helsinkiŋ sanoma.*

Esimerkeistä selviää, että kyseessä on verbinvartalon ja alkuperäisen loppu-*k:n* sandhikaavaa noudattavan morfeemin («loppukahdennus» = ^x) kombinaatio. Yleensä loppu-*k:ta* Länsi-Uudellamaalla edustaa *k:n*, *t:n*, *p:n* ja *s:n* edellä tämän geminoituma, muissa asemissa sen sijaan kato (vrt. Terho Itkonen, PFFC I: 1 s. 95—96). Samoin kuin normaaleissa loppu-*k*-tapauksissa saattaa poikkeuksia tästä yleissäännöstä olla myös *anta^x*-tyypin edustuksessa, esim. Vihdistä *rupē repi pā nŋŋ kamalast* ['rupeaa repimään päästä niin kamalasti']; [laukkuryssät] *tulivat vān niät, repun, pāt krahisi ovem piāles kun nūt rupi tule pimjän aikā sisäl* | *sit rupi tulej juhani* ['juhannus']; *katajan sauhus nēp* [lihat] *pirettiv vähän aikā ennein kur ruvetin antan nil oikēl löülü; muk ku se* [ankerias] *siä käppärrüi ku se küpsür rupi; ja lähriŋ, menev vuakral asumāj ja*.¹ Poikkeukset ovat kuitenkin harvinaisia.

Paitsi *anta^x*-tyyppiä tavataan 3. inf. illatiivin funktiossa Länsi-Uudellamaalla myös yleiskielestä ja murteista tutut *antamān* ja *antān*-tyypit. Seuraavassa tarkastelen *anta^x*-tyypin levikkiä ja sen asemaa näiden muiden '3. inf. illatiivin' ilmausten joukossa. Lopussa yritän ratkoa kysymystä, miten *anta^x*-tyyppiin on mahdollisesti tultu. Tällöin joudun kajoamaan myös eräisiin muihin lähinnä Uudenmaan infinitiivijärjestelmän erikoisuuksiin. Aineisto on peräisin niistä muistiinpanoista, joita olen v. 1962—72 Uudellamaalla tehnyt.

¹ Muiden konsonanttien kuin *k:n*, *t:n*, *p:n* ja *s:n* etisissä geminoitumissa voisi olla kysymys *antān* 'antamaan' -tyypin vaikutuksesta, lähinnä *anta^x* ja *antān*-tyyppien kontaminaatiosta. Tältä pohjalta selittyisi esim. *ku se küpsür rupi* ilmausten *ku se küpsür rupi* ja *ku se küpsü rupi* kontaminaatioksi. Juuri Vihdissä ja Pyhäjärvellä tavataan, kuten tullaan näkemään, harvinaisena myös tunnuksetonta *antān*-tyyppiä. — Toisaalta on otettava huomioon myös se mahdollisuus, että jotkut muodot on kuultu virheellisesti. Esim. *ku se küpsür rupi*, joka on siis mahdollinen Vihdissä, voidaan varsinkin nopeasta puheesta herkästi hahmottaa lyhytvokaaliseksi: *ku se küpsür rupi*.

Hyvänä apuna on ollut Matti Vilppulan erinomainen Vihdin muoto-opin kokoelma (vuosilta 1968—71, säilytteillä Muoto-opin arkistossa Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksessa).

Jotta saataisiin selkeä kuva Länsi-Uudenmaan *anta*^x-tyypin suhteesta muihin samassa funktiossa oleviin muotoihin, esitän aineiston yhtenä kokonaisuutena (naapurimurteiden kannasta ks. s. 130). Esimerkkimäärät eivät kuitenkaan noudata eri tyyppien yleisyysuhteita, vaan esitän *anta*^x-tyypin aineistoa *antamān*-tyypin, Länsi-Uudenmaan valtatyyppin, aineistoon verrattuna tahallani suhteettoman runsaasti. Esimerkistön olen jakanut tyypeittäin seuraavasti: I. *anta*^x, II. *antamān* ja III. *antān*.

I. *anta*^x

A. Ei-supistumaverbejä

1. Yksivartaloisia

VIHTI: *ni sit ruvettil latōn ajas siält* [pellolta heiniä]; *rupivat antas sil* [mujjalle] *simmosem pilkkanimen ni*; *muk kül nē nūt* [variksia] *on koittanne rupē hävittāp poiski*; *et tupattij jättās siihen* [lampaan] *ottān* [tupsu villaa]; *mitä pitkin nēt rupi sit ittek kanta ittellās vettä*; *menivät nē müttakkīn*; *nēt rupivat nimittä mustaks rastāks* [naista] *kun oikēl liplutti ja kulki ja kulki ja touhui ja touhui*; *küllä nē meni nīnkin että poja-, pojaņklupit otta nīņ korkjaltakin* [tuohta]; *taisi mennāj jo neljān aikam pistās sinne* [riiheen tulta]; *ei sitä* [juustoa] *külält räntännū* [’kannattanut’] *mennāp pütākkān tehrä*; *sit här* [mustalainen] *rupi pütā ostāk kovast* [tupakkaa] | *kūli* [kellosta, missä lehmät olivat] *sip paremmīņ kum meni hakekkīn*; *et se hammas rupi kauhjas särkek kun* | *aune* [hn.] *jāi pernoi kuarik ku se mamma lähti* (Matti Vilppula) | *sit mā nousem monta kertā üällä ain, katto mitä kello on*; *menivāk kattot tās āmūl* [pyydyksiä]; *et sauna lämpūi sitten siks kurj külpō menti* | *ei kerki hapantu*; *se* [humalainen hevonen] *rupē hīrnuk kovīj ja*; *jo mā seņ* [ankeriaan] *kiahukkin tellāin*; *kun toiner* [päre] *rupi loppun ni sūtütettīn toiner*; *ja rupi parkun nīņ kovast*; *hām menē nīk kotjakkim puhus sitä ensīst*;

PYHÄJÄRVI: *meireņ kāsķi muija insinōril antat tām pannu*; *ja onnisti* [’onnistuin’] *heittās siält, oven sūsta ni* [kuraa silmille]; *simmonem miās ek ku se rupi jotain, mestaril jotain kalvas se*; *meņ koittas sit jos sāt toimeks*; *nēp pojat jāi kūtās sit*; *sit se laiva tuli külē nim pal maksak ku*; *sihen* [vihaisen hevosen jalkoihin] *ei se* [koira] *mennū nūsta* [’nuuskimaan’] *mut toise hevosej jalkois meni*; *kun net trenkit meni puilotta mettāst*; *lāhrim painak karkkilān* [pn.]; *se rakennus kerkei palas se oli jūr rukinnittopāivā*; [mies] *kūkenmūi vähā pitāt talō*; *se* [tuhkuri] *o hüvā puitta*; *silloim mū rupi ruskottak* [’pelottamaan’ tjs.] *kuiņka muņ kääi*; *mut käskekāp portivahrin soitta hānel ni hān tulē teiti hakemā*; *ja nē rupi varasta nās siālk kuivūrihes sit noiv viljā* | *viälāk mā mene*

haket tähäv vähä;² tuli ja [’myös’] hake oji luamā; peltola [hn.] jourui lähte ja tuami [hn.] ja [’myös’] | mennäs kattos sinnel lätti, kummotti [porsaita] mā mü | ni sitä [turhaan koulutettua] ruwetāṅ kuttus sit herrassörniṅki; ei sim passannu, mennäp pikkupoikajem puhu mitä;

PUSULA: *ja ruvetṭin sit opettas sitä [härkkää]; [oli niin paksu] ettei näin uloittunuk kinnen otta | menim prüki värkei katto;*

NUMMI: *ei kaikis larois sānu mennä otta heinē | mei mentṅ kattok kaloi [’kokemaan pyydyksi’];*

SAMMATTI: *et se [susi] meni sitä aṅkkā otta — — meni ottas se aṅkkā ja meni kuappā.*

2. Kaksivartaloisia

VIHTI: *nēt teki sinnej jonkullaisen simmotten sit mistä se terva ulos, rupi juakses sik ku se siäl sulāmār rupi; küil silloim mā kelpai ku hāl [vouti] lähti kapaisek kolja (Matti Vilppula); [pyörryttämisestä:] rupi mene nin ümpärs kaikki; em mā tom-mossī joutunu näkekkän ennēṅ kun nüt vasta; ei se ols koskän nīk kerkinnūt tekes sitä seittemā päivā; kur rupi tules sūrī pahnakuarmī sinnej jūr ihan nīm meiren trampuv viären;*

PYHÄJÄRVI: *mā pansil linforsim [hn.] mene eläkkēl; ei siäl [riihen parsilla] jūr miäs kerkinnū ole; üks miäs seivästi ja toiner rupi ailä teke ni; nē [torpparit] jourui talvel tule viirelt töihī;*

PUSULA: *ja minūki sip pūrettin sinnen tule, perunoi noukkimā.*

B. Supistumaverbejä³

VIHTI: *ukkoiner rupi useij jülläkkīn silloi; ensist nēt [nahat] tellättiv vaikka tonnen ortēṅ kuiva jonkūv vartaim pällä ja; on ni hüvā kretäkiṅ [’kermaakin’] kunn_ei pāsniuk kukām molakka; meni telläj jonkul lauraṅkin sinnen ehtōl [räppänän] pällä | ja rupi sit oikej ja niṅkun nimeksikij jūr kokokkin sinnej jo heinītäs ja pahnoitas; ja sātīm putos se [lepakko] aleski;*

PYHÄJÄRVI: *nēt jourui iltep pūt hommas siält nāpuriküläst; sā nüt tehtēṅ konttōrist mennät tilas sit [sanomalehdeksi] üren suamen tai helsinkiṅkin sanoma;*

PUSULA: *se [hevonon] rupi pelkäs sitä [kengitystä] kauhjäst.*

² Kysymystä esittäessään kielenopas näyttää uuden ryypyn toivossa juomisen jäljiltä tyhjää kuppiaan. Lauseen merkitys ’vieläkö menen hakemaan tähän vähän vettä (pirtun laimisteeksi)’ on de facto ’voisinko vielä sekoittaa kupillisen pirtua’.

³ Tarkemmin: supistumaverbejä tai niihin mukautuneita tapauksia. Mm. *kuivaa-*verbi on Uudellamaalla taivutukseltaan supistumaverbien kaltainen (esim. Vihdin tienoilla imperfekti *kuivai*, 3. inf. illatiivi *kuivāmān* ~ *kuivamān*).

II. *antamān*

A. Ei-supistumaverbejä

VIHTI: *ei nitkaņ koivui tualt toisem mettäst ol mentävä taittelemān eikä ottamā; mut enhām mā meņ kontimā, [portaita ylös] miheskän ülikertān; kukas sev voi mennät torentamā [ovatko kuvat kuusta] | PYHÄJÄRVI [isäntä] tuli minū pūtämāņ külvāmān tās sitte; mut minū ei tul hüttiüinem puremā; [punkki] ajā vaikka lehmān, ennen aikās poikimā | PUSULA siäl [sairaalassa] mā sen [miehen] oikēn tuntemān tulīn; kun nit [lapsia] ükstoist sentān oli ni külhān nit sin sit oli menemāj ja tulemā | NUMMI insinörit, ei ol tullēk külemān ei kattomā; toi üks miäs rupē vāsümāj jo; kun äiti käski ser [miehen] rikkomān nep pölkit; meneks tei norjal [hn.] nit sit ja kattomā; joks teit tās rupetta vilkuttamā [salamavalolla] | SAMMATTI rotat rupi siält tippumān ales; ettem mā tullus sutta näkemä | LOHJA men sä ehtöl nit tās postī hakemā; vanha lohjan kiäli rupē unhottumā | KARJALOHJA sihēr [lahtiin] rupi jo küllämüstümä; koira alkas tās haukkumā.*

B. Supistumaverbejä

VIHTI *ei nēkkān [mustalaiset] sit jūr, sisäl kiusāmān tul; sika oņ kauhja kül pōņkkōmā [’puskemaan, tunkemaan’]; lapsekkin alkai koht vähä pelkāmā; tā pā [tupaa] tuppā nin ales putomān | PYHÄJÄRVI karja rupi niņ jumalattomas sit mōrāmā; hām [vuohi] pahus oli, nit nurkaņ klupui müäre, pāsšuk kipēmā [katolle]; sit se [katto] rupi hävimān; koh kun se [riihi] sauhumār rupi | PUSULA rupi [hilleri] kekkāmām pätäs pūstiüv vā; ni se [emäntä] mārāi se [huivin] hānem [omaan] pāhāsās tellāmā; se [susi] om meinannup pāstāk karkamā | NUMMI sit net [mustalaiset] tulē sihēn aiņ kiusamāj ja, kaupparamā; sitä [tyttöä] ruvettij jākamān takā; sik kur rupē [ukkonen] tās jüllämān ni | SAMMATTI mitäs sä siäl viäl kuhnit et ekkos ruvèk kerkimāj jo; mā oli huano kaulamā [vaatteita] | LOHJA mut se [kuusipuinen vene] om pahō halkemā; kun ilmat lämpimār rupē jo; hān [kissa] tuli kurkkamāj jo; et sai seņ karva heltimā; se [mies] ei sānu [ukkosta] lakkāmāv vaik se sai käümä | KARJALOHJA pannān oljet kasām pehmimā; [ruvettiin villoja] kehrāmāj ja karttamā.⁴*

⁴ *hakkāmān* ~ *hakkamān* -kahtalaisuus näyttää Länsi-Uudenmaan muistiinpanoista tekemieni pikapoinintojen perusteella kutakuinkin seuraavalta. Vihdissä voidaan ehkä puhua muotojen vapaasta vaihtelusta. Pyhäjärvellä *hakkāmān*-tyyppi näyttäisi olevan yksinomainen ja Pusulassakin lähes yksinomainen. Lohjalla ja Nummella suhde muuttuu päinvastaiseksi: melkein kaikki tapaukset ovat *hakkāmān*-tyyppejä. Sammatin ja Karjalohjan muistiinpanoistani en löytänyt enää ainoatakaan tapausta, jossa supistumaverbin vartalo olisi päättynyt pitkään vokaaliin (aina *hakkamān, halkemān, kerkimān, vartomān, sauhumān* jne.).

III. *antān*

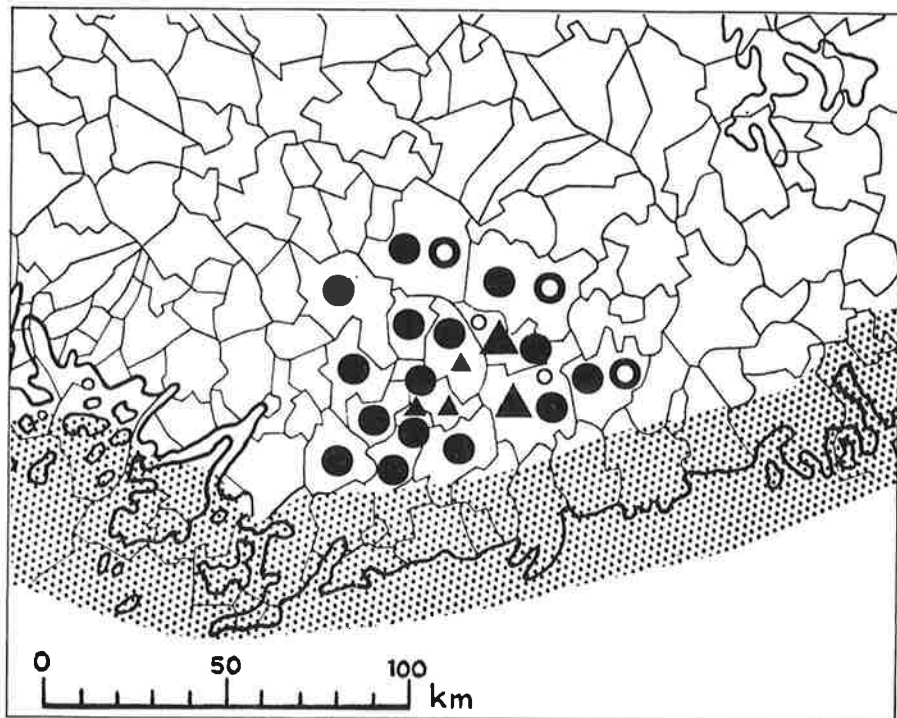
VIHTI *ku hernēovarsistkir rupē leipā tekē; jonkut ajoivat* [hevosiaan] *sinnen süät-tām mut; iħreŋ kerram meinai lennättäk kauhijastāŋ ku* [hevonen] *lähti peljästūj ja; se* [jalka] *rupi kutisēn nim mailman helvetiŋ kovī* (Matti Vilppula); *ne* [pojat] *rupi piäreskelēn nim pirun taval* (id.); *tulka tänne vā prākā* (Terho Itkosen muistiinpanoista) | PYHÄJÄRVI *mā lähren oŋkel tonnem menēn tonnen akēllammel* [pn.]; *ja tohturi katteli minū sik kum mā meni, istūn sinnen* [odotushuoneeseen] *ni*.

Esimerkeistä ilmenee ensinnäkin, että *anta^x*-tyyppiä käytetään sekä eisupistuma- että supistumaverbeistä, esim. *rupi anta^x* ja *rupi pelkä^x*; huom. myös *rupi haravoitte^x*: Vihti *mā ruvi häkilöitte nit linoi* (Matti Vilppulan suullinen tieto kirjoittajalle). Ainoa verbityyppi, jossa vain *ma*:llinen 3. inf. illatiivi on käytössä, ovat vartaloltaan yksitavuiset verbit, esim. Pyhäjärveltä *se oli nin semmonen, kovettu äijä sāmān semmotteŋ* [syyhyt] *parantumā; ja mur rupi täst nin, täst rinnast nim pahā tekemā, jūr ühtäkkēn et, ja oikēn silmät musti lüämāj jūr ilmain mitāv vā*. Samoin kuin **rupi sä^x* on mahdoton myös **rupi haravor^x* (vrt. ed.: *rupi haravoitte^x*). Toiseksi on huomattava, että I ryhmän astevaihtelun alaisissa tapauksissa on aina vahva aste, esim. *anta^x*, *küntä^x*, *koko^x*, *pelkä^x*.

Entä eri tyyppien levikki? Normaali 3. inf. illatiivi (tyyppi *antamān*) on alueen eteläosassa, Karjalohjan—Lohjan alueella yksinomainen.⁵ Valta-tyyppi se on pohjoisempanakin, mutta siellä sen rinnalla esiintyvät *anta^x* ja *antān*-tyypit. Edellisestä (tyyppi *anta^x*) on esimerkkejä Vihdin, Pyhäjärven, Pusulan, Nummen ja Sammatin alueelta,⁶ jälkimmäisestä (tyyppi *antān*) vain Vihdistä ja Pyhäjärveltä. Kumpikin tyyppi on verraten harvinainen. Esim. *anta^x*-ainestoni rajoittuu Pusulan sekä varsinkin Nummen ja Sammatin murteen osalta muutamaaan harvaan, tosin spontaanista puheesta poimittuun tapaukseen. Vihdissä ja Pyhäjärvellä tyyppi on yleisempi mutta kuitenkin selvästi harvinaisempi kuin tunnuksellinen *antamān*-tyyppi. Vaikka kylien välisiä eroja ei näyttäisi olevan *antamān* ja *anta^x*-tyyppien esiintymisessä, niin eri muotojen suosio tuntuu kuitenkin vaihtelevan puhujaa myöten. Toisilla *ma*-tunnuksinen infinitiivi näyttää olevan ainakin lähes yksinomainen, toisilla taas sen ohella esiintyy *anta^x*-tyyppejä. *ma*-tunnuksiset 3. inf. illatiivit pysyvät kuitenkin selvänä enemmistönä niidenkin kielenoppaiden puheessa, jotka

⁵ Lohjan Immulasta, verraten läheltä Vihtiä, olen merkinnyt seuraavan esimerkin: *nēl* [varpuset] *tulē vähā antāk kuri vān nāil linnuil*. Olisiko kyseessä sittenkin *anta^x*-tyyppi?

⁶ Pirjo Ketosella on Tuusulasta esimerkki ja sitte sitä alkattii kuto (mts. 107). Itselläni on esimerkki Nurmijärveltäkin: *sitter rupi jo talvi tule tuli süksū sitteŋ ja*. Havaintojeni mukaan kyseiset esiintymät ovat aivan satunnaisia, eikä niiden perusteella voi *anta^x*-tyypin aluetta laajentaa Vihtiä idemmäs.

Kartta 1. 3. inf. illatiivi Länsi-Uudenmaan murteissa ja niiden naapuristossa: umpiympyrä *antamān*-tyyppi (lounaismurteissa *antaman*), avoimpiympyrä *antān*-tyyppi, kolmio *anta^x*-tyyppi. Pienemmät merkit osoittavat tyyppin harvinaisuutta. Varjostus on ruotsalaismaurteiden aluetta.

käyttävät molempia muotoja. Esim. Vihdin ja Pyhäjärven murteista tekemiäni havaintojen mukaan vain suunnilleen joka viides 3. inf. illatiivin funktiossa oleva muoto on lyhyttä *anta^x*-tyyppiä — näin kielenoppailla, jotka kuitenkin suhteellisen usein käyttävät lyhyttä muotoa. Vielä *anta^x*-tyyppiäkin harvinaisempi on *antān*-tyyppi. Siitä ei muistiinpanoissani monta esimerkkiä olekaan. Kaiken lisäksi nämä harvat Vihdin ja Pyhäjärven tapaukset näyttävät olevan läheltä Tammela, Loppea tai Nurmijärveä olevista kylistä. Näissä naapuripiirissä hämäläistä *antān*-tyyppiä tavataan jo runsaasti *antamān*-tyypin rinnalla. Tyyppien levikistä Länsi-Uudenmaan murteissa ja niiden naapuristossa ks. karttaa 1.

Eri tyyppien (*antamān*, *antān* ja *anta^x*) taajuutta Länsi-Uudenmaan murteissa ja myös niiden naapuristossa kuvastaa seuraava taulukko, jossa on esitettyä kunkin pitäjän osalta 50 peräkkäisen spontaanista puheesta poimitun tapauk-

sen jakauma.⁷ (Tilastoimatta on kuitenkin jätetty vartaloltaan yksitavuiset verbit, joista esiintyy vain *sämän*-tyyppejä.)

	<i>antamän</i>	<i>antän</i>	<i>anta^x</i>
Kisko	50	—	—
Suomusjärvi	50	—	—
Somerniemi	50	—	—
Karjalohja	50	—	—
Lohja	50	—	—
Sammatti	49	—	1
Nummi	48	—	2
Pusula	47	—	3
Pyhäjärvi	37	1	12
Vihti	41	1	8
Nurmijärvi	34	16	—
Loppi	25	25	—
Tammela	15	35	—

3. inf. illatiivin funktiossa olevien muotojen jakauma Länsi-Uudenmaan murteissa ja niiden naapuristossa laskettuna kustakin pitäjästä 50 esimerkin pohjalta.

Käsiteltävän aiheen kannalta näyttäisi olevan merkityksetöntä, mikä *antamän*, *antän* ja *anta^x*-tyyppien jakauma on erityyppisissä verbeissä. Siksi ei taulukossa ole erotettu esim. ei-supistuma- ja supistumaverbejä toisistaan. *anta^x*-tyypin edustuksessa en ole eroja havainnutkaan erilaisten tapausten välillä. Sen sijaan niissä etelähämäläisissä murteissa, joissa tunnuksellinen ja tunnukseton tyyppi ovat rinnan käytössä, on selvää tendenssiä *ma*:llisen tyypin suosintaan supistumaverbitapauksissa. Otettakoon esimerkiksi taulukossa mainitut Lopen ja Tammelan arvot (25 : 25 ja 15 : 35). Lopen tapauksissa on

⁷ Aineisto on kerätty pitäjittäin seuraavista Suomen kielen nauhoitarkiston nauhoitteista: Kiskon Toija 1893: 1 ja 2466: 1; Suomusjärven Rautsuo 5892: 1 ja 5893: 1; Somerniemen Palikainen 3362: 1; Karjalohjan Mustlahti-Linhamari 2478: 1 ja 2484: 1; Lohjan Immula 2463: 2 ja 2464: 1; Sammatin kirkonkylä 2473: 2, 2475: 2 ja 2476: 1; Nummen Kovela 8850: 2 ja 8856: 2; Pusulan Hirvijoki 1456: 1 ja 8830: 2; Pyhäjärven Karkkila 8849: 2 ja 8850: 1; Vihdin Vanjärvi 2387: 1; Nurmijärven Klaukkala (arkistoinaton nauha); Lopen Lopenkylä 426: 1 ja 432: 2; Tammelan Kytö 4859: 1. Vihdin, Pyhäjärven, Pusulan, Nummen ja Sammatin osuus on pyritty valitsemaan kieltenoppailta, joiden puheessa esiintyy *anta^x*-tyyppejä (vrt. ed.).

supistumaverbejä seitsemän: peräti kuusi on tunnuksellista tyyppiä (*hakkāmān*). Tammelan supistumaverbiesimerkeissä on suhde vielä selvempi *ma*:llisen tyyppin hyväksi: kahdeksasta supistumaverbistä seitsemän on *hakkāmān*-tyyppiä.

Taulukko osoittaa paitsi *antamān*, *antān* ja *anta^x* -tyyppien ilmeisesti varsin oikean pitäjittäisen jakauman myös Länsi-Uudenmaan murteiden aseman lounaismurteiden itäpuolisina siirtymämurteina. Länsi-Uudenmaan valta-tyyppihän on sama kuin lounaismurteissa: 3. inf. illatiiviin sisältyy *ma*-tunnus. Hämmäläisestä tunnuksettomasta illatiivista (tyyppi *antān*) ei sen sijaan ole paljon tietoja edes Länsi-Uudenmaan itä- eikä pohjoislaidalta. Ennen kuin käyn pohtimaan kysymystä, miten alueen kolmanteen tyyppiin (*anta^x*) on johduttu, esitän vielä jonkun esimerkin pitäjän levyiseltä kaistalta Länsi-Uudenmaan ympäriltä. Esimerkit ovat kahtena ryhmänä: 1) Länsi-Uudenmaan läntisen naapuriston *antamān*, *antama* -edustus ja 2) pohjois- ja itäpuolisen naapuriston *antamān* ~ *antān* -edustus.

1) KISKO *mēs saiv̄ k̄ulek tēt tulla hakema appu; n̄it* [koristeita] *tällättiṅ k̄üsse-oxsa sit roikkuma; üks osa* [ihmisistä] *rupes sitā* [kortetta] *sit māl trajama* [’vetämään’]; [tuohi] *rupes helltimā* | SUOMUSJÄRVI *ruppē portin tolpat tuljumā* [’heilumaan’]; *ne* [eläimet kuumuudesta] *rupēs lākävümāv väkisim päiväl; m̄ā p̄ās̄in takkānt ampumā; ja ku se* [mies] *huavas* [’pyrki’] *mū potkasemā; kül s̄ā t̄äl mahru olēma; sit meni naisväki klihtama* [pellavia] | KIIKALA *jollei p̄ās muija lüpsäm̄āncāj ja; s̄ē* [vasikka] *lähti* [kävellä] *kompparoitemā siält ja; pant̄in n̄ēp* [tervakset] *pinōṅ kuivamā; ja levitetiṅ kettōn ne* [pellavat] *valkemā* | SOMERNIEMI *se* [ahven] *tun̄ki painamān üttes, pohjāj ja; sit se* [ori] *rupes prōṅkimām p̄üstü* [maasta]; *ja lihät̄inui se* [isä] *joutus paljon tekemā; sitā* [villaa] *ruvettiṅ kehrāmā; j̄ivāt tuat̄in ens̄ij ja pant̄il likkōmāj ja.*

2) TAMMELA *ma rupesin sis sittä esillä* [’edellä’] *sit n̄ittäm̄āṅ kohta; ja minā rupesin sim mūrāmān seṅ* [isän] *kansana ja; ja min.opin tās sinā mālāmāj ja tapis̄erāj ja kaikki tällāmā; sano että tammelaist tulle antān* [selkään], *hakkāmān teiti; joulum minā küllä tekkēn silloin p̄üäreistäki hirsistä* [rakennuksia]; *ettei se* [sahti] *p̄ässül loranās juaksē; sittä ruppē tās sumut tullē; se* [hevonen] *höröitti n̄in n̄ätistij ja rupes tahkōm p̄älläs mua si* | LOPPI *jos sitā* [auraa] *rupesi hantākist nostamān ni; ja sinne* [riiheen] *hajettiṅ sip̄ parhaita miäh̄iä loukuttamā; minun̄kin, pikkusena täiti jo ruvetak koht sin allek k̄ümnenen, aurāmāj ja; että se* [vilja] *rupesi putōmān siält ales, loitoilta; jos se* [hevonen] *rupē häntās, heiluttān ni; sit* [lattian valmistuttua] *ruvettiṅ n̄itä hirs̄iä rist̄in s̄äl̄in; [riihityöt] tuppasi kest̄āṅ koko süks̄ikauren n̄i; [riihen lattia tilkittiin] ettei n̄ätten̄ks j̄ivāt menn̄i ales p̄ässim̄ menēn* | NURMIJÄRVI *se meni siihen takattes sitte, istumāj ja; ja se* [mies] *rup̄: siäl ja sitte p̄ukon̄ kans, heiluskelemā; ja nēt tellä nukkumā sitte jo koko se torpaväki sitte; se* [murhamies] *rupes funt̄eramā sitā sitte sitā, sitā tekōs et; se rupi sitte müllü tähän, klaukkalā* [pn.] *hommamā; se rupi, küselēj ja puhuttamā minū sitte sinā; [äijä] lähti menē kotias sitte sinne, lepsāmā* [pn.] *kohren ja; meni hein̄i hakē siält larost.*

Olennessa *anta*^x 'antamaan' -tyypin esiintymisestä voidaan edellä olevan perusteella koota seuraaviksi kohdiksi.

a) On kysymys verbinvartalon ja alkuperäisen loppu-*k*:n sandhikaavaa noudattavan morfeemin kombinaatiosta.

b) Tyypin esiintymäaluetta on Länsi-Uusimaa (ydinaluetta Vihti ja Pyhäjärvi) paitsi sen eteläisintä osaa.

c) Tyyppi on verraten harvinainen (etenkin Sammatissa, Nummella ja Pusulassa); eri kielenoppaiden välillä on eroa: toiset käyttävät joltisestikin, toiset tuskin lainkaan.

d) Rinnalla on *antamān*- (valtatyyppi) ja osin (alueen itä- ja pohjoisosassa) myös *antān*-tyyppisiä muotoja.

e) Levikkialuetta vastassa länsipuolella on yksinomaisena *ma*-tunnuksinen tyyppi (*antamān*, lounaismurteissa tietysti lyhytvokaalisena) ja itä- sekä pohjoispuolella tunnuksellisen ja hämäläisen tunnuksittoman infinitiivin illatiivin sekaeductus (*antamān* ~ *antān*).

f) Tyyppiä *anta*^x tavataan kaikista muista paitsi vartaloltaan yksitavuisista tai diftongiloppuisista verbeistä (*anta*^x, *menē*^x, *pelkä*^x, *haravoitte*^x jne.).

g) Astevaihtelun alaisissa tapauksissa on aina vahva aste (*anta*^x, *kiüntä*^x, *hakka*^x, *pelkä*^x jne.).

h) Supistumaverbienkin vartalon lopussa on lyhyt vokaali (*hakka*^x, *kipe*^x, *kerki*^x, *puto*^x jne.).

i) Näyttää siltä, että tyyppiä ei käytetä suhteellisesti sen enempää ei-supistuma- kuin supistumaverbeistä.

j) Tyyppiä käytetään kaikkien niiden pääverbien ohessa, joiden yhteydessä myös *ma*-tunnuksisen infinitiivin illatiivin esiintyminen on odotettua.

Uudenmaan verbien taivutuksen erillisilmiöitä ei juuri käy käsitteleminen ottamatta huomioon niiden asemaa verbintaivutuksen kokonaisuudessa. Tämä johtuu siitä, että uusmaalaismurteiden lähes kaikki verbintaivutuksen ilmiöt ovat joko välittömässä tai välillisessä yhteydessä siihen prosessiin, joka on supistumaverbien ja ei-supistumaverbien monenlaisten keskinäisten sekaannusten kautta järkyttänyt koko verbintaivutuksen perusteita. Ne monet hankaluudet, jotka ilmenevät *anta*^x 'antamaan' -tyypin syntyä selvitellessä, eivät kuitenkaan ilmeisesti poistuisi, vaikka ongelmaa käsiteltäisiin laajemmassa yhteydessä.

Mikäli kyseessä olisi *k*-loppuun mukautuneen *anta*^x-tyypin asemesta *n*-loppuinen **antan*-tyyppi, niin sen synnyn selvittely kävisi helpommin. Muoto voitaisiin selittää *antamān* ja *antān* -tyyppien kontaminoitumaksi alueella, jossa näitä molempia muotoja tavataan. Jos lounaismurteissa taas olisi käytössä *antaman*-tyypin asemesta tai edes rinnalla tunnukseton **antan*-tyyppi, Länsi-Uudenmaan vastaaventyypiset muodot voisivat olla myös reliktinä varhemmasta murrekannasta, jossa jälkitavujen pitkät vokaalit olisivat olleet nykyis-

ten lounaismurteiden edustuksen tapaan lyhentyneinä (vrt. s. 142—143). Erityisen problemaattiseksi *anta*^x-tyypin siis tekee sen alkuperäiseen *k*-loppuun viittaava edustus. Ratkaisua tyyppin syntyyn etsittäessä onkin pidettävä silmillä sen suhdetta verbinmuotoihin, jotka ovat alun perin olleet *k*-loppuisia. Näyttää joka tapauksessa ilmeiseltä, että kyseessä on sekundaari, kenties varsin nuori muodoste. Tähän viittaavat seuraavat kaksi seikkaa: 1) levikki on ahdasalueinen, ja 2) aste on vahva, vaikka tyyppi loppuosaltaan käyttäytyy kuin alkuperäiset loppu-*k*-tapaukset.

anta^x-tyyppisten muotojen lähinnä syntaktisen käytön nojalla on kiinnitettävä huomiota ainakin kahteen verbikategoriaan, joissa on alkuaan esiintynyt *-k*: I) yks. 2. persoonan imperatiiviin ja II) 1. inf. latiiiviin. Tältä pohjalta lähdän seuraavassa esittelemään niitä ajatuksia, jotka ovat johtuneet mieleeni pyrkiessäni selvittämään tyyppin syntyä.

I. Tuntuu ensi kuulemalta oudolta, että ongelma ehkä kytkeytyisi yhteen imperatiivin yks. 2. persoonan alkuaan *k*-loppuisen edustuksen kanssa. Ellei aineistosta saisi tukea selitykselle, olisi pidättäydyttävä teorioimasta. Niistä muistiinpanoista, jotka olen tehnyt Pyhäjärven parhaan kielenoppaani Kaarlo Lindstedtin (Liistoin Kallein) puheesta, sain kuitenkin viitteen, johon kannattanee kiinnittää huomiota. Kielenopas käytti yleensä *antamän*-tyyppiä: en löytänyt *anta*^x-tyypistä esimerkkejä viittä enempeä; näistä neljä oli kuitenkin imperatiivin yhteydessä, esim. *no meŋ koittas sit mä sanoin* [sairaanhoidajalle] *toimemäj jos sät* [konjakkia] *mä sanoi; ja mä sanoil likkå* ['tytölle'] *sit et menes hakese, paperossholkkä sit, sit vesal lalvas sitteŋ ja*. Vihdistä on taas seuraava esimerkki: *tules kattot tulipalõ*. Mikäli selitystä etsitään tältä pohjalta, täytyy edellyttää kontaminaatiota 'mene ottamaan, tule ottamaan' + 'mene ja ota, tule ja ota', esim. *men ottamän se, tul ottamän se* + *mej ja otas se, tul ja otas se* → *men ottas se, tul ottas se*. Tyyppi *anta*^x olisi tämän mukaan saanut alkunsa imperatiivitapauksista; näistä se olisi kuitenkin levinnyt yli alkuperäisen käyttöalansa myös 'meni ottamaan, rupesi ottamaan' jne. -tapauksiin.

Näin sommiteltua kehitystä pitäisin täysin mahdollisena. Ovathan molemmat lausetyypit *mene ja ota* ja *mene ottamaan* kielessä varsin tavallisia ja rinnan käytössä. Ne ovat siis hyvinkin voineet sekaantua keskenään. Kontaminoitumista on voinut edistää se, että on tunnettu toinenkin lyhyt »3. inf. illatiivi», nimittäin tunnuksen *antän*-tyyppi. Kaiken lisäksi on huomautettava siitä, että imperatiivimuodoissa yleensäkin on taipumusta erilaisten, myös säännötömien lyhentymämuotojen suosintaan (ks. Terho Itkonen, PFFC I: 1 s. 86—87 ja 193 alaviite; Heikki Leskinen, Imperatiivin muodostus ims. kielissä I s. 62; Eeva Lindén, KHMÄH I s. 39—40). Tällaisiahan ovat esim. Länsi-Uudenmaan imperatiivit *ol, tul* ja *men*. Jos kerran itse imperatiivimuodoissa on tällaista tendenssiä nähtävissä, niin miksei sama tendenssi voisi ulottua koko imperatiivipohjaiseen konstruktion ja aiheuttaa kontaminaatioitse sel-

laisia lyhentymäasuja kuin *men otta^x* 'mene ottamaan', *men hake^x* 'mene hakemaan', *tul hakka^x* 'tule hakkaamaan' jne. Luonnollista olisi sekoin, että lyhentyneet tyyppi olisi levinnyt alkuperäisten käyttörajojensa ulkopuolelle: tapaukset *men anta^x* (~ *men antamān*) ja esim. *meni antamān* eivät ole voineet ajan mittaan pysyä erossa toisistaan. On kuitenkin myönnettävä, että vaikka kehitys olisi näin tapahtunut, se ei ole enää mahdollisten alkuperäissuhteiden hämärtymisen vuoksi todistettavissa. Samanlaista *anta^x*-tyypin keskittymistä imperatiivin yhteyteen en sitä paitsi ole juuri huomannut muilla kuin mainitulla Pyhäjärven kielennoppaallani.

Edellä tuli korostetuksi sitä seikkaa, että astevaihtelun alaisissa tapauksissa on aina vahva aste (*anta^x* 'antamaan', *otta^x* 'ottamaan' jne.). Karjalohjalta olen kuitenkin merkinnyt *mennä*-verbin imperatiivin yhteydestä muistiin muotoja, joissa on heikko aste: *men otas se kurikka vintilt ja otap pūkkituuli kans; men sã hajes se; men sã kãras se pū*. Lisäksi jokin astevaihtelun piiriin kuulumaton tapaus: *men sã haravoitte ne heinät; men sã kurikoisses se pūkki siäl rannas; men sã niip palmikoisset ton flikan tukka; men sã viäs se kirjep postī*. Näiden muotojen todistusarvoa vähentää se, että ne eivät ole peräisin spontaanista puheesta; esimerkit ovat vastauksia kysymyksiin, joissa on annettu valmiina imperatiivimuoto *men* 'mene' (usein *men sã*) mutta loppu jätetty kielennoppaan täytettäväksi. Jokunen huomio näistä tapauksista on kuitenkin paikallaan.

Paitsi astevaihtelultaan mainitut muodot poikkeavat *anta^x* 'antamaan'-tyypistä myös funktioltaan: 3. inf. illatiivin funktio näyttää täysin puuttuvan — vrt. *ne [pyykit] mentīn kurikoissemāj järvel*, vaikka *men sã kurikoisses se pūkki siäl rannas*. **ne mentīn kurikoisse järvel* -ilmausta kielennopas piti mahdottomana. Karjalohjan *men annas se* -tyypissä on siis peräkkäin kaksi verbinmuotoa, jotka sekä muodoltaan että funktioltaan ovat imperatiiveja. — Ellei Karjalohjalla olisi muita vastaavia asyndeettisiä rinnastustapauksia, imperatiivinen ilmaus tyyppi *men anna^x* voitaisiin katsoa pohjoisen naapuriston, lähinnä Sannatin *men anta^x* 'mene antamaan' -tyypin vaikutukseksi. Kahteen peräkkäiseen imperatiiviin siirtymistä olisivat edistäneet *men hakka^x* 'mene hakkaamaan' -tyyppiset supistumaverbitapaukset, jotka ovat mahdollisia koko *rupi anta^x* -alueella ja joiden supistumaverbinmuoto on Karjalohjalla helposti voitu tajuta imperatiiviksi; on nimittäin huomattava, että imperatiivityyppiä *hakka^x* tavaetaan niin Karjalohjalla kuin sen pohjoispuolisessa naapuristossa. Selityksen tekee epäiltäväksi ennen kaikkea se, että *mennä*-verbin muidenkin muotojen yhteydessä kirjasin oppaaltani äskeisiin rinnastuvia konstruktioita, esim. *jos mã menerē kãrã sem pū; mã menen otan sen; mã mensil löisin nürkki pöütã; jos sã menet künnät tom pellon tos tiäv viãrest; ne heinät tãütü mennä haravoista*. Kyseessä näyttää siis olevan nimenomaan *mennä*-verbin yhteydessä esiintyvä asyndeettinen rinnastustyyppi. Jos tällaisesta käytöstä olisi esimerkkejä koko Länsi-Uudelta maalta, *anta^x*-tyyppi voisi olla syntyisin kontaminaatiosta *men anna^x* ('mene

anna') + *men antamān*. Karjalohjan esimerkkien tapaista asyndetonia tavaataan itämurteissa, joissa se lienee venäjän vaikutusta (ks. Terho Itkonen, *Vir.* 1966 s. 412; Paavo Pulkkinen, *Asyndeettinen rinnastus suomen kielessä* s. 215—216). Länsimurteista ei tällaista juuri ole kirjattu, ei muualta Länsi-Uudelta-maaltakaan kuin Karjalohjalta. Näin ollen Karjalohjan esimerkit lienee katsottava omapohjaisiksi, ehkä yksilöllisiksi muodosteiksi, joilla tuskin on yhteyttä Länsi-Uudenmaan *anta^x*-tyyppisten infinitiivien syntyyn.

II. Entä 1. inf. latiivin mahdollinen osuus? Selviteltäessä 1. inf. latiivin osuutta *anta^x* 'antamaan' -tyypin syntyyn voidaan harkita eri kehityslinjoja (A. s. 134, B. s. 135—142, C. s. 142—143), joilla osin on liittymiä toisiinsa, mutta jotka kuitenkin jossain olennaisessa kohdassa ovat erilaisia.

A. Ensinnäkin voitaisiin lähteä siitä, että *anta^x*-muodot sattuvat alueelle, jossa *antamān*-tyypin ohella on jonkin verran myös vieraslähtöistä *antān*-tyyppejä. Joka tapauksessa aivan lähellä on jo vankka hämäläinen *antān*-kanta. *anta^x* 'antamaan' voisi olla näiden jonkinlainen sekauma, johon olisi voitu päätyä esim. seuraavalla tavalla: on pyritty *antān*-tyyppiin, mutta vartalon lyhytvokaalisuus *antamān*-tyypissä on samalla väikkynyt mielessä, ja siksi on pysähdytty lyhytvokaaliseen *anta*-tyyppiin. Mukautuminen alkuaan *-k*:llisiin muotoihin voitaisiin tällöin ehkä ymmärtää lähinnä vieraan murteen tavoitteluksi: hämäläismalliset *antān*, *hakkān* -muodot on voitu Länsi-Uudellamaalla tajuta 1. inf. latiiveiksi, varsinkin kun 1. inf. latiivi ja tunnuksen inf. illatiivi monissa lausefoneettisissa asemissa esiintyvät samanmuotoisina, esim. hämäläisalueen *täütii nittāw* [1. inf. latiivi] *viljä*; *täütii mennān nittāw* [tunnuksen inf. illatiivi] *viljä*. 3. inf. illatiivin funktiossa olevan muodon sekoittumista 1. inf. latiiviin olisivat voineet edistää nimenomaan ne monet tapaukset, joissa kumpikin muoto on mahdollinen saman pääverbin yhteydessä (vrt. tuonnempaa s. 135). Samoin on voinut asiaan vaikuttaa se, että Länsi-Uudenmaan supistumaverbien 1. inf. latiivi ei — supistumaverbien ja ei-supistumaverbien sekaantumisen vuoksi — muodoltaan juuri eroa vastaavien verbien hämäläisestä tunnuksettomasta 3. inf. illatiivista (esim. uusmaalainen *hakkā^x* 'hakata' — hämäläinen *hakkān* 'hakkaamaan'). Lisäksi on syytä panna merkille seuraavat kaksi seikkaa, jotka näyttäisivät puhuvan kyseisen kehityslinjan puolesta: 1) Länsi-Uudenmaan *anta^x*-tyyppiä esiintyy runsaimmin hämäläisen *antān*-tyypin välittömässä naapuruudessa, nimittäin Vihdissä ja Pyhäjärvellä; 2) samoin kuin Länsi-Uudellamaalla *anta^x*-tyyppiä saattaa esiintyä kaikista muista paitsi yksitavuisista (esim. *lyö-*, *saa-*) ja diftongiloppuisista (esim. *haravoi-*, *tupakoi-*) verbinvartaloista, aivan vastaavasti komplementaarinen on hämäläismurteiden tunnuksettoman ja *ma*-tunnuksisen infinitiivin illatiivin distribuutio (hämäläismurteissakaan tunnuksen inf. illatiivi ei tule kysymykseen yksitavuisien ja diftongiloppuisien verbinvartaloiden kanssa).

B. Ensimmäisen infinitiivin lativiin osuutta *anta*^x-tyypin syntyyn voidaan tarkastella myös Länsi-Uudenmaan murteiden omien edellytysten pohjalta. Kielessämme on koko joukko verbejä, joiden yhteydessä samassa funktiossa käytetään niin 1. inf. lativia kuin 3. inf. illatiivia, ja tämä voisi selittää myös *anta*^x-tyypin syntyä. Ei kai liene estettä sellaisen, tosin harvinaislaatuisen kontaminaation syntymiselle, jossa osapuolina olisivat 1. inf. lativi ja 3. inf. illatiivi, varsinkin, jos on riittävästi sellaisia tapauksia, joissa nämä molemmat infinitiivit tulevat tasaveroisina kysymykseen. Näin esim. *anta*^x voisi olla tulos kontaminaatiosta *antamān* + *antā*^x. Onkin syytä tarkastella, millaisia kahden infinitiivin mahdollistavia tapauksia Länsi-Uudellamaalla on.

Verbejä, joiden yhteydessä 1. inf. lativiin ja 3. inf. illatiivin rinnakkaisrekatio on mahdollinen, ovat mm. seuraavat Länsi-Uudeltamaalta kirjaamani, monista muistakin suomen murteista tutut tapaukset: *alkaa*, *ruveta*, *rookata*, *sattua*, *tupata*, *keritä*, *ulettua*, *osavua* ja *kyetä*. Seuraavassa esimerkkejä.

alkaa: *minun täürüi, sitten tās soittamān alkā* (Pyhäjärvi); *kun nök käjet alkai keväl kukkumān ni* (Vihti) | *sit nist* [pellavista] *vissij jo alkatti hiljallēn, sälik* [’tehdä’] *kankast* (Nummi); [taikinaa] *aljettim plätkkēp pältä kärēn kans* (Lohja) || *ruveta*: *em mā vitti rupē valhettelemā* (Vihti); *mahtāks rüssä ruvetat tās tappelemā* (Nummi) | *ruvettim pannas* [ruis] *seipāl* (Vihti); *sit nē* [pellavat] *rupi olla hüvi* (Vihti) || *rookata*: *minä en ol heitti* [käärmeitä] *rōkannuk* [’sattunut’] *koskā näkemā, nīn sūrta sakkī* (Vihti) | *jos joulupäivä rōkai olla niñkum perjantai* (Vihti); *mikä nü rōkai aim mitäkim paikkā likemppā olla* (Vihti) || *sattua*: *mā en ol ijässaim mitān sentān, sattunuk külemān erkā näkemān* (Vihti) | *katoi* [’katsoi’] *akkunast ulos ni satui nährä ihmisej jūr tos* (Vihti) || *tupata*: [kello] *tuppā nīn ennättāmā* (Pyhäjärvi); *tuppā nīv vān sūta kuivattāmā* (Pyhäjärvi) | *kun nēt* [niittäjät] *tuppai ain etumīāhen ohi mennä* (Lohja); *nīl* [miehille] *tuppa tulla vaikka naisista rīta* (Vihti, Tuohilampi) || *keritä*: *ettei kerki mīta ku, lorottāmā* [’kusemaan’] — — *ei tās kerki, kerkip pirem-mält* [kuselle] *menemā* (Pyhäjärvi) | *mikās herral oli vīmme pūhān niñ kiru ettei kerkinnūt tullat tonne hautajaiskaffet juamā* (Vihti) || *ulettua*: *kun toi vanhempa poika oli simmonēn kunnei se, ulēttunnu antamām parsil* (Nummi) | *ni ei se* [poika] *ulēt-tunnu oikēn tonner rīhem parsil antā* (Nummi); [pellavakylvöksen tiuhuudesta:] *lurēt täütü, toise* [pellavan-] *siāmenem pältä toisel ulettü astü* (Lohja) | *osavua*: *mut ek kül mā osavui, lūāmān niāt se* [käärme], *kuali* (Pusula) | *ja hänēl osavui tullas simmonēn* [sika] *kun oli pussit* (Nummi) || *kyetä*: *se* [isä] *ei küjennūt tekemān iūtām mitā* (Pyhäjärvi) | *ei se* [sairas eläin] *kükene nousta ülōs* (Vihti, Matti Vilppula).

Mikäli *anta*^x-tyyppi selittyisi 1. inf. lativiin ja 3. inf. illatiivin kontaminaation pohjalta, silloin *anta*^x-tyypin alkuperäisiä käyttötapauksia olisivat voineet olla sellaiset, jotka ovat seuraavien vihtiläisten esimerkkien mukaisia: *ja sit lopult rupivat* [punaiset ja valkoiset] *otta iūtēj ja tappamān nähkās; ruveks tei ülioppi-lāks käittä lapsitanne* (Matti Vilppula); *ja sitte, ruvettim pane jo et meni jüvāt sakkij*

ja | *mā rōkain näkek ku kaks [hiirtä] oli tos [lattialla] noi* (Matti Vilppula) | *nim mā en ol veses hänt [ankeriasta] sattunu näkemän em mā ol sattunu näkek kun sit vasta kun ne on sen, tuanēt jo vähä nīnku süätäväks | hän [postinkantaja] kerkī sen nīn kovīn hüvīn tekes ser reisun* (Matti Vilppula) | *ei kaik kükene oikēn sitä teke.*

Edellisiä tapauksia ilmeisesti suurtaajuisempi on *pitää*-verbi, jonka käyttöä onkin syytä tarkastella perusteellisesti. Tämän verbin yhteydessä käytetään muotoja, jotka, päinvastoin kuin *anta*^x-tyypin muodot, näyttävät olevan alkuperäisasun pidentymiä. Tällaisia ovat ne 3. inf. illatiivin kaltaiset muodot, joita tavataan *pitää*-verbin yhteydessä 3. inf. instruktiivin asemesta (esim. *piti antamān, piti tekemān*). Niiden rinnalla esiintyy 1. inf. latiivia mutta myös *anta*^x-tyyppejä. Seuraavassa esimerkkejä eri tyypeistä (esimerkkejä passiivimuodoista s. 139—140).

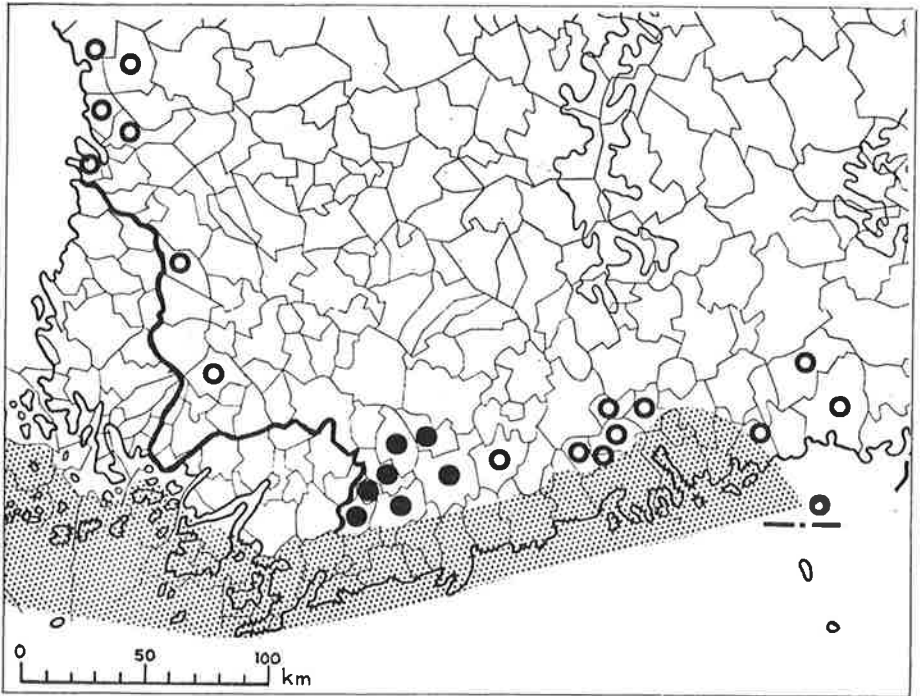
1. *piti antamān*

VIHTI: *kun olisiv vähä parei ittem muk ku, mā tommosev vijan nūp pīrin sāmā; meitīm pīti välirahākīm maksamāv välirahat jāi maksamati; [sain] vīnikij jo puale lītram potum mikā pītāis sit nīv vahvistamā; minum pīti jūr juhaniks [’juhannukseksi’] müttamām mut; ei pītānūs sunnuntain eikā mänantai, laskemān ulos [lehmiä] ensimāis kertā, et nēp päivāv pīti torjumā; no ep pīti kaikkī külemān sit mitā pīti tapahtumā; sehām [kiiski] pīrāis kutemāj joka kalan kans; kum mā pīri helluntakiks pāsemām [sairaalasta] mut; semmotter rakenuksem pällā pīti sit jotaiṅ külemām mikā oṅ kolmek kertā mütettu; silloim [elokuussa] pīrāis vähä ilmat tulemā friskimmāks; siäl metelīmājel [pn.] pīti olemān simmoset tontteimplassit sanottīn tonttejemplassit;*

PYHÄJÄRVI: *mut ettei sit_oikē, pīrāis tiatō sāmām mut; sum pīrāis tietāmāṅ kummottī oji meillä lehrān; et se nū on erinomaist et mistā ütmanni [hn.] sen, pīti tietāmān sitten et; ei pīrāk kiljumāj ja hūtamā; jū et sem [hevosen] pīrāis piām poikimāj jo; et semmottem [rakenuksen] pältā pīti jotaiṅ külemā; mut sanotān et se pīrāis, pikkulapsilkin oikē, läket olemā, vuahemmaito; mitā mum pīti tās sit neuvomān; ja sit kärmei, mahrottomas pīti tulemā; et sem [haltijan] pīti, joskus puita [riihen] pesāl lisāmāj ja; että, nūt sem [naisen] pīrāis ütmannil [hn.] jūr kerkimā;*

PUSULA: *jos sit, simmottet [friimuurarit] kualī nī nittem pīti sit painamān se rūmis; mitās mun nūp pīti viäl sanomān tās sit [asiasta]; ja sen [käen] ei pīrāis sitte, itte, itte, jälkeläisikā hautomān sem pīrāis munivāv vān toistem pesī; noitaim pīti sit oikēl laskiaisüäl likkumā; no ja koiras o se mikā sip pīrāis kantamār ruakā sel [naaraalle] sillō hautomisen aika; ja ne [lehmät] oli nīn kaukan nī nittem pīti siäl [metssä] üäpümāv vān sit; ettei pīrāis mato [’käärme’] sip pistāmā;*

NUMMI: *hām meinai et et hām pīti hukuttamāṅ koko lapses; se [kukko] pīti hüppāmā se tulē silmil; hām pīti sem [lasin] panemām poikki; ja sit se [miehen] pīti simmotte sūtारillauran kas lüämām poikā pähā; mum pīti kelkan kas tulemān trampin etē; pīti tual vintis kutōmā; pīti nüttenkim menēmām [veljen luo] mut; minum pīti tänāpä sinnen lähtemām mut, ei mun tullul lährettūṅkā;*

Kartta 2. *piti antamän* -tyypin summittainen levikkialue. Umpijärvä ovat merkkinä omista muistiinpanoistani sekä siitä, että tyyppin rinnalla ei esiinny *piti antaman* -tyyppejä. Avoympyröin on taas merkitty tiedot, jotka ovat peräisin kirjallisuudesta (ks. Saukkonen, mts. 127—128; Lindén, KHMÄH I s. 165). Jokunen epävarma tieto on jätetty merkitsemättä. Lounaismurteiden ja niiden siirtymämurteiden välinen raja on tummennettu; varjostus on ruotsalaismurteiden aluetta.

SAMMATTI: *et se* [terva] *piti auttamä*; *et häm* [Elias Lönnrot] *piti sämār rauhas elä ja olla*;

LOHJA: *piräis kesä tulemän piäj ja ku*; *kül siälkim* [Virkkalan sairaalassa] *piräis olemän* [kuvauslaitteet]; *sip piti külämä* [jos meni katolle]; *simmotti rajääji pitis olemän*; *ja mitä mum piti viäl sandmä*; *pika oli nukkunus sit vaik sem piti valvomä*; *hänel [isännälle] oli sit se hämu pirettü näütämä*; *mum piti antamäv viäl sit nü vanhempāna* [kupparin itseäni sarvittaa]; *ja se* [vanhapoika] *piti naimisēm menemän*; *jü et, päivä piräis pääsemä sihev väli sit* [niin taajaan perunat istutetaan]; *kuiṛka mum piti puhumä*; *leivonem piräis jä laulamän ilmas*; *piti antamän kaik* [hampaat] *vän ottä pois*;

KARJALOHJA: *nep* [linnut] *piräisis täs rupemän, sinnep pohjösēm päitē ni, propēlis tällämä*; *karvā mavu se* [humala] *pitis sit tekemä*; *simmoteks se* [Karkalinniemi] *piräisis laittamä*; *et se piräis tosi olēmä*; *et se* [käärme] *piräis jalkas näütämä*.

2. *piti anta^x*

VIHTI: *se* [lääkäri] *piräis tuara muijan siält* [Ruotsista] *ittelläs* — — *se* [muija] *piräis eläilläkäri ja olla*; *se* [lääke] *pitis ollak koko, mailmaisen hüvö tommissin särkääskin kum pälttä pualta voiteli*; *ja mei öksüürj kum meitim piti semmost mettäpolkū mennä*; *ja västäräkim piräis mennäk kurjen siven alla*; *mikäš se toinen* [planeetta] *çñ ku, venäjäm pitis mennä*; *no hüvö se* [kamariherra Linder] *pitis olla* [luonteeltaan];

PYHÄJÄRVI: *ja ehtorusko sip piräis hüvö ilmā tiätä*; *et se piväis, jollain taval lainehtis se jämeri* [pn.]; *mut se pitäis, häskä, herelmätarhoi pihlaja ja*; [partakone] *piräis parast merkki olla*; *se* [Ruotsin valtakausi] *pitäis küle rämattujem mukān tulla viäläki*; *et se* [rysän kalastavuus] *piräis sīt johtū*; *minum piti sitte, tupakka sūtüttä, noin, hellam pesäst*; *pitivät rupēt tohor rakentamā*;

PUSULA: *jū kül nēp* [vuohet] *pitis antā hüvil lüpsä jū*; [friimuurarien] *pitis sārāt tehtün sīt mitä nēt tahroi*; *vihalainem piräis olla, kaikev vahvempa* [eläin] *kokōš nahre*; *sīm* [käärmeen hännässä] *piräis olla ja* [’myös’] *mürkkū*; *sem* [hevosen] *piräis tänä päṁ poiki*; *nittem pitis sāra amputtūn se* [käärme] *sīñ ku se rantān tuli*;

NUMMI: *ja häm piti mennäj jotān elökuvi kattomā*; *se* [syntymäpäivä] *piräis ollak kakkšümeneiskolmais päivä mut*; *hänem piti mennäs sinnen* [Nummelle] *üäsēks*;

SAMMATTI: *meitim piräis tänäpäṁ ehtöl mennä*; *siäl* [katolla] *piti aij jotāñ külū*;

LOHJA: *mut saksalainen perūna piräis kaikem parē olla*; [koro] *piräis ollas samā lintu jā* [kuin palokärki]; *mā piti mennäs sīt señ kupparin tühö*; [pantiin tervaa kuonoon] *ettei kärmēp pitānūp purrak ku lehmā, ahmī ruahö*; [sen] *piti tulla muñ cansān takāsī*;

KARJALOHJA: [puhutaan, että] *se ankerjas pitäs ollas simmone sīt jā et se piräsīs māla tulēmā hernemāhā*.

3. *piti anta^x*

VIHTI: *ep piti tälk kartanos soitta vān sīt jos menē taikka ei* [töihin];

PYHÄJÄRVI: *ei sem* [uunin] *piräis jätū ei sem piräis jätūs sanoi sārivoski* [hn.]; *et se* [terva] *piti sihenkin* [keuhkotautiin] *ole hüvö*; *piti ratiatir* [= radiaattorin] *rōreis* [’putkista’] *kēnāt* [’valurautaputkia valettaessa putken onton tilan paikalle valun ajaksi asetetut hiekkatäytteet’] *hakkas sīt se konep pois*; *et hänem piti viä sīt rupe, valintavarā ajamār röükkā* [pn.].

Vaikka *anta^x*-tyyppi on saatettukin täysin analogisesti liittää *pitää*-verbin yhteyteen muista tapauksista (esim. seuraavasti: *meni antamān* : *meni anta^x* = *piti antamān* : *x*; *x* = *piti anta^x*), niin on otettava lukuun se vastakkainen mahdollisuus, että tyyppi olisi lähtöisin juuri *pitää* + infinitiivi -tapauksista. *anta^x*-tyypin synty olisi tällöin ymmärrettävissä 3. inf. illatiivin kaltaisen muodon ja

1. inf. latiiivin vapaan vaihtelun pohjalta seuraavanlaista kontaminaatiota olettaen: *piräis antamām pois* + *piräis antāp pois* → *piräis antap pois*. Ellei *anta^x*-tyyppiä esiintyisi *pitää*-verbin yhteydessä, selitystä olisi pidettävä kovin teoreettisena. On kuitenkin monta tietoa siitä, että *piti antamān* ja *piti antā^x* -tyyppien rinnalla on tämä ehkä vanhoihin suhteisiin viittaava *piti anta^x* -tyyppi. *Pitää*-verbin yhteydessä olisi siis tapahtunut kahdenlaista, toisilleen vastakkaista kehitystä: toisaalta olisi syntynyt alkuperäismuotojen pidentymiä (*piti antamān*), toisaalta taas — ehkä juuri pidentymämuotojen vastapainoksi ja osaksi niiden johdosta — alkuperäismuotojen lyhentymiä (*piti anta^x*). Tämän jälkeen tyyppiä *anta^x* olisi ruvettu käyttämään myös sellaisten verbien yhteydessä, joiden kanssa ei 3. inf. illatiivin ja 1. inf. latiiivin rinnakkainen käyttö tule kysymykseen. Seuraavasta kaavasta selviää, miten tyyppin alkuperäiskäyttöala olisi voinut laajeta: *piti antamān* : *piti anta^x* = *meni antamān* : *x*; *x* = *meni anta^x*.

Kiintoisaa on, että Länsi-Uudellamaalla on *pitää*-verbin yhteydessä aktiivisen *antamān* ~ *anta^x* ~ *anta^x* -edustuksen rinnalla aivan vastaava edustus passiivissa: *annettamān* ~ *annetta^x* ~ *annetta^x*. Seuraavassa esimerkkejä tyypeittäin (2. ja 3. ryhmän vihtiläiset esimerkit Matti Vilppulan Vihdin muotoopin kokoelmasta).

1. *piti annettamān*

VIHTI: *jostair ranskast* [pn.] *nūp piräis tualamā* [juoksijahevosia]; *sihem* [tielle] *piräiskin ajettamām* [soraa] *muk koska hän nūs sit tulē ajettavaks; ja sīt piti hevosen kas lährettämān sitten tuamān se* [myllynkivi], *nummelan* [pn.] *asemal; piti, simmonen torppi sinne, tehtāmān simmonem piän torppi; kül nūp* [kurkia] *piti mentāmāl likel kattomām mut; kum minum piti nēs sappikivet leikattamāv vimme vuanna mut; että kyllä se* [elämä] *ahtämmaks vān tuli vaikka se pītis nīņ kovīr raja,airat ja teljēp pois tāllättāmān multa;*

PYHÄJÄRVI: *piräis tonneņ kaņkasalal* [pn.] *sākka viätāmā* [soittamaan]; *piti otettamān kuivī heinī; sil* [vuokra-autolla] *piti sit tapettamān nē vakinaiset* [hevos-] *ajurit; ja sitā om puhuttu ni et sitā pitāis viā ruvettamāj joskus ūsimāņkin sitten kum, samā* [rauta-] *kaivost;*

PUSULA: *piti joulumpūhi, hāp pirettāmān; ei siā pahā* [riihessä] *pitānūt tehtāmān; sīt* [taikinasta] *piti kakkū tehtāmāj ja;*

NUMMI: *ja sīp* [tiemaasta] *piti maksettamām mut ei sīt ūhtām maksettu ol; piti tapettamān* [sonni]; *sik ku se* [sonni] *piti teurastettamān ni se pāsi irki; nūt piräis oikēr ruvettamār rakentamā huanei, nīl mustalaisil;*

SAMMATTI: *et piti vān sātāmām pi jā* [kaski poltetuksi];

LOHJA: *sīp* [puusta] *piti sitten, tuvām permantopalkei tehtāmā; [nykyisinkin on] jotān, kuņ kaffēs piräis laitettamā* [selvikkeeksi];

KARJALOHJA: *onks se jonkūs, aptēkeis taikka semmotis niku lākkeiks pirāis otet-
tamā.*

2. *piti annettā^x*

VIHTI: *no sakil sitä piti vān selkān annettā* [miehelle]; [pojat puhuivat keske-
nään] *siäl* [pimeässä] *mitä piti annettā* [Kallelle]; [aseet pitäisi] *tulirovi_{ol} poltettā*;
se [piironki] *piti viäl mälattā.*

3. *piti annettā^x*

VIHTI: [meillä] *piti kaivettak kaivo*; [rappua ei korjattu] *vaik se piti laitetta*;
huamispäivä sittem piti mentäs sinne [leikkaukseen]; *se* [järvi] *piti pelloks tehtä*;

PYHÄJÄRVI: *ei pirāis panta.*

piti annettā^x ja *piti annetta^x* -tyypit ovat harvinaisia siitäkin päätellen, että omissa muistiinpanoissani ei niistä ollut tietoja paitsi yhtä Pyhäjärven esi-
merkkiä (tyyppiä *annetta^x*). Matti Vilppulan pitkäaikainen murteenkeruu Vih-
dissä on kuitenkin tuottanut sen verran ainesta, että kokonaisuus alkaa hah-
mottua. Tyypeistä on esimerkkejä Länsi-Uudeltamaalta vain Vihdistä ja
Pyhäjärveltä. Täällä niiden rinnalla ja niitä selvästi tavallisempina esiintyy
piti annettamān -tyyppi, jonka levikki kattaa koko Länsi-Uudenmaan. Harvi-
naisen *piti annetta^x* -tyypin esiintyminen vain Vihdissä ja Pyhäjärvellä on sikäli
ymmärrettävää, että aktiivisesta *piti anta^x* -tyypistäkin oli esimerkkien selvä
enemmistö juuri näistä pitäjistä. Passiivinen *piti annettamān* — *piti annettā^x* —
piti annetta^x -sarja rinnastuu täysin aktiivisen sarjan *piti antamān* — *piti antā^x* —
piti anta^x kanssa ja on ilmeisesti syntynytkin osin tämän vaikutuksesta. Pauli
Saukkonen on pohtinut väitöskirjassaan seuraavasti *työ pitää tehdä* -sanonnan
syntyä (s. 132—133):

Passiivisen 3. inf. lat:n käytön kanssa on yhteydessä samoissa *pitää*-raken-
teissa esiintyvä 1. inf. lat:n passiivimuoto: *työ pitää tehdä*,
pitää mentää. Kumpaaakin muotoa käytetään suomen murteissa suunnilleen
samojen rajojen sisällä. Kun passiivin 1. inf. lat:n esiintymien valtaosa kuu-
luu juuri mainittuihin rakenteisiin ja kun sitä vielä käytetään tarkemmin
sanottuna passiivin 3. inf. lat:n ja 1. inf. lat:n yhteisellä h ä m ä l ä i s -
m u r t e i s e l l a levikkialueella (eikä siis lainkaan lounaismurteissa), on
mahdollista ajatella, että *työ pitää tehdä* on kontaminaatio rakenteista *työ pitää*
tehtämān ja *työ pitää tehdä*. Vaikkei asia suorastaan näinkään olisi, niin joka
tapauksessa passiivinen 3. inf. lat. on maantieteellisesti suppea-alaisempaan
passiivin 1. inf. lat:iin jollakin lailla vaikuttanut. Eihän olisi pitänyt olla
mitään suoranaista tarvetta tehdä yksiselitteisen *työ pitää tehdä* -rakenteen
infinitiiviä passiivimuotoiseksi.

Saukkonen voi hyvinkin olla oikeassa. Länsi-Uudellamaalla *annetta^x*-tyyppi olisi saatu esim. seuraavasta yhtälöstä: *piti antamān* : *piti antā^x* = *piti annettamān* : x.⁸ Tämän jälkeen voidaan loppuosaltaan lyhyt *annetta^x*-tyyppi selittää joko suoraan aktiivisarjasta johtuvaksi (esim. *piti antamān* : *piti antā^x* : *piti antā^x* = *piti annettamān* : *piti annetta^x* : x; tästä x:n arvoksi saataisiin *piti annetta^x*) tai passiivisten *piti annettamān* ja *piti annetta^x*-tyyppien kontaminaatioksi.

On syytä miettiä, mitä ovat pitkävokaaliset *antamān*, *annettamān* -muodot *pitää*-verbin yhteydessä. Niitä on merkitty muistiin paitsi Länsi-Uudelta maalta myös mm. Porin seudun murteista, Turun ylämaasta sekä Länsi-Uudenmaan itäpuolelta aina kaakkoishämäläisten murteiden itäosaa myöten (ks. Saukkonen, mts. 127—128 sekä siinä mainitut lähteet; kartta 2). Länsi-Uudellamaalla pitkävokaalinen tyyppi on yksinomainen; *antaman*-tyyppistä on tietoja kuitenkin jo alueen pohjois- ja itäpuolisesta naapuristosta, esim. Tammela *külä*, *heitim pitäs*, *ihmisten se tiätämän että on, että on* [Luoja] *olemasa; että nittem piti jōnkuita* [aarteita] *kätkemäj ja sinne* | Nurmijärvi *piti vaal lähtemän että pääseeht tännen takasi* (ks. Ketonen, mts. 110); *ens viikol pitäs lährettämäj jos ilmaa piisaa* (mts. 141). Sitä, että esim. Nurmijärven pitkävokaalinen tyyppi tajutaan 3. inf. illatiivin arvoiseksi, osoittaa tyyppin rinnalla käytössä oleva tunnukseton infinitiivin illatiivi, esim. *se sano et piti panee sen* [juoksija] *elee* (ks. Ketonen, mts. 107); *minä pirin kurkistelee salaa* (id.). Kaakkoishämäläisten murteiden länsiosassa, ainakin Askolassa ja Mäntsälässä, näyttää taas *antaman*-tyyppi tunkeutuneen tapauksiin, joissa odottaisi 3. inf. illatiivia: Askola *kevät-lämpöset rupivat tuleman; ne rupesi sit tältäpää* [’tällä tavoin’] *tramppaaman; ettei mistää päässy tuli läpi menemän; saaraa tasasest se syytymän* (edellisistä esimerkeistä ks. Ketonen, mts. 109) | Mäntsälä *oli vähä tavallisen kova kirōma* (ks. Kauno Sara, Mäntsälän murteen vokalismi s. 91; työ säilytteillä Sanakirjasäätiön arkistossa). Tällaiset sekaantumukset johtuvat ilmeisesti siitä *antaman* ~ *antamān* -vaihtelusta, joka vallitsee näiden murteiden *pitää*-verbin yhteydessä.

Eeva Lindén ei tarkemmin selitä Kaakkois-Hämeen *antamā*-tyyppiä. Hän vain mainitsee, että käytetään muotoja, joista *-n* on kadonnut ja joissa lyhyttä vokaalia vastaa pitkä (KHMÄH I s. 165). Pauli Saukkonen on taipuvainen pitämään pitkävokaalisia muotoja 3. inf. illatiiveina (mts. 128).

piti antamān -konneksion 3. inf. illatiivin kaltainen *antamān* voi selittyä instruktiivin (esim. *piti antaman*) suoraksi mukautumaksi 3. inf. illatiiveihin, jotka käyttöalaltaan ja taajuudeltaan ovat ylivoimaisia instruktiivitapauksiin ver-

⁸ Passiivin 1. inf. latiiivi esiintyy ainakin Länsi-Uudellamaalla lähes poikkeuksetta vain *pitää*-verbin yhteydessä. Vihdistä on kuitenkin yksi tieto muustakin tapauksesta: [kelloa ei kannata] *viäräk korjattakka* (Matti Vilppula). Tässä voisi olla kysymys kontaminaatiosta *viäräk korjattavaks* + *viäräk korjā*. Molemmista tyypeistä on esimerkkejä Länsi-Uudelta maalta: Pyhäjärvi *tuatim* [lihoja] *monesi, eri paikas sit samān saunān, päl-vettavaks jū ja* | Nummi *flikkas kas tuli* [synnytyks-] *laitokselt ja meire flikka viätlj jūr kastā* [’kastettavaksi’]; ja *sen* [tytön] *oli pääsā simmonev vika sik ku se viätin tulki et; ja sit* [jyvät] *viätim puhristā; häv* [miniä] *vei muv väleitäm pestä*.

rattuna. Mukautuminen on ehkä parhaiten ymmärrettävissä siten, että Länsi-Uudenmaan oletettu alkuperäisedustus *piti anta^x* ~ *piti antaman* olisi vaihtunut nykyiseksi *piti anta^x* ~ *piti antamān* -edustukseksi lähinnä sellaisten tapausten välityksellä, joissa saman pääverbin yhteydessä voidaan käyttää sekä 1. inf. latiivia että 3. inf. illatiivia (esim. *rupi antamān* ~ *anta^x*). Passiivitapausten (esim. *piti annettamān*) pitkään vokaaliin olisi taas voitu tulla aktiivitapausten myötä. — Tyypistä toiseen on tosin voitu siirtyä muullakin tavoin. *piti antamān* ja *piti annettamān* -tyyppien lounaismurteisiin nojaava levikkialue, joka idässä näyttää monien muiden lounaisuusien tapaan ulottuvan kaakkoishämäläisiin murteisiin asti (vrt. Terho Itkonen, Vir. 1969 s. 128—129), viittaa siihen, että tyyppi olisi syntynyt jollain tavoin lounaismurteiden vaikutuksesta (ks. karttaa 2). Tärkeää on tässä yhteydessä huomata, että lounaismurteissa 3. inf. instruktiivi ja illatiivi ovat samanmuotoiset. Tämä johtuu tietysti siitä, että lounaismurteissa jälkitavujen pitkät vokaalit ovat lyhentyneet. Jokunen esimerkki Kiskosta: *sē* [mies] *prūkas tapāni ain tulla laulama sit; mā pāsij jalkoja sin vettev vähä prutistelema; ja mā menin talds oikke sanōma | ja mum pit se farin̄ kas mäl-lämä, sitā* [miestä]; [kun huudettiin laskiaismaessä, niin pellava] *pit kasvama sit; ja nūt mā tulīn ten tās ja pirāis tekēmā* [luutia]; *ja, nīs* [langoista] *pit hantukei laitettama mut; [on sanottu] ettei sēm* [käärmeen] *pirāis olēman sit mürkülline*. Jos kerran lounaismurteissa 3. inf. sekä illatiivissa että instruktiivissa on päädytty samanlaiseen muotoon, niin tämän voi kuvitella heijastuvan lounaismurteiden vaikutuspiirissä. Täällä 3. inf. illatiivin ja instruktiivin synkretismiin olisi tultu siten, että instruktiivitapauksissa olisi tunnuksen vokaalia hyperkorrektisti venytetty (esim. tapauksen *meni antaman* > *meni antamān* mukaisesti myös *piti antaman* > *piti antamān*).

C. Voisi vielä ajatella, että *anta^x*-tyyppi olisi suoranaisesti lounaismurteiden vaikutusta. Esim. *piti anta^x* 'piti antaa, antaman' voisi edustaa alkuperäiskäyttöä, jossa kysymys olisi suorastaan lounaismurteisesta lyhytvokaalisesta 1. inf. latiivista. Niiden tapausten välityksellä, joissa saman pääverbin yhteydessä voidaan käyttää sekä 1. inf. latiivia että 3. inf. illatiivia (vrt. ed.), tyyppi olisi levinnyt myös 3. inf. illatiivin funktioon. Tyypin esiintyminen kaksivartalosisista verbeistä (*rupi mene^x, tule^x* jne.) olisi tällöin selitettävä analogiseksi; analogiaan olisi voitu päätyä esim. seuraavasti: *piti anta^x* : *piti antama* = x : *piti menemä*, josta x = *piti mene^x*.

Mikäli selitys pitäisi paikkansa, *anta^x*-tyyppi olisi puolestaan osoituksena siitä, että jälkitavujen pitkien vokaalien lyhentymistä on aiemmin tavattu nykyisiä lounaismurteita idempänä. Tällaisesta edustuksesta on ehkä muitakin merkkejä. Viittaaan seuraaviin tapauksiin, joissa voisi olla kyse alkuperäisten lounaismurteisuusien relikteistä (vrt. ed. *piti antamān* -tyypin selitykseen):

- 1) Länsi-Uudenmaan lyhytvokaaliset *ehto, piltto, porsto, talko* -muodot (rin-

nalla pitkävokaalisia muotoja), esim. Vihti [tehtiin työtä] *et sai ehtopäiväs sit, huilä*; [metelöivät] *koko ehtouäsän*; [pajassa oli kengitettäviä hevosia varten] *eritiinem piltto* (Matti Vilppulan muistiinpanoista); *se* [pellavien loukutus] *oli sit talkojuhlä se* | Pyhäjärvi *täs üks ehto kuñ kävi kova ukonilma*; *se teki koht ensimmäisel ehtö kümmeñkunta nüt* [myrkkyleipiä rotille]; *hüsi ehtokauren*; *oli ehtopimjä sit jo ni*; [työskenteli] *ehtotüris* | Pusula *kül net* [lehmät] *tiäsi ehro, koska ehto tulē ni küllä nek kotjat tuli vähä ennē ehtökij jo* | Nummi *marinoi mäkij join üks ehto*; *sillōñ kaupas sai pühäehtoñkin ostä*; *mäkin olem mallassaunas monta, ehtö ollu*; *ja se* [piika] *menē ohitten täst.ai, sit ehtopäiväst* | Lohja *sain ehtōn asti vartō*; *talkoehito* [’talkooilta’]; *piäm porstokammari*. Lyhytvokaalisia muotoja on kirjattu vähin muualtakin, esim. Sippolasta *ehtovirret* (Lindén, KHMÄH II s. 50) ja Loimaalta *ehtopuäli* (Niilo Ikola, ASMÄH II s. 126);

2) Länsi-Uudellamaalla esiintyvä *hakko, leikko* -tyyppi, esim. Vihdistä *pū hakko tarjottim meillä sitte* [urakalla tehtäväksi]; *ruvisleikkotansseis* [oli paljon kansaa]; *rukilleikoks se* [lammas] *oli aim mārä* [teurastaa; esimerkit Matti Vilppulan muistiinpanoista];

3) Länsi-Uudenmaan *lihä* : *lihūn, ohu* : *ohun* (ks. Terho Itkonen, Vir. 1969 s. 128);

4) Kaakkois-Hämeen *kotippäin* (Myrskylä), *kotittulo* (Pornainen), *kuñ koti läks* (Iitti), ks. Lindén, KHMÄH I s. 44 ja II s. 53; vrt. Terho Itkonen, PFFC I: 1 s. 181;

5) Uudenmaan supistumaverbien edustus, esim. *varto nüp poika*; *ei se* [piisami] *süäräk kelpa*; *eiks herra meina jür sitä*; *mā en tätä ollenkam meina muistä* (Vihti); *ei se pelkäs sitä* [valoa] *ühtäj jä* (Lohja); *ülioppilät sit vähä ulkomailla kütü rähjävän* (id.); *rupi pelkämä* (Nummi). Ks. Kettunen, SM III B s. 315 ja 347; Lindén, KHMÄH II s. 38—39; toisin kuitenkin Pirjo Ketonen, mts. 168—179; Terho Itkonen, PFFC I: 1 s. 188—193.

Kielihistoriallisten probleemien selvityksestä päästään harvoin yhdellä avainratkaisulla. Harvinaista toisaalta on, että ilmenee näin monia, vieläpä näennäisen tasapäisiä ratkaisumahdollisuuksia. Se, että *anta^x*-tyypin synnyn arvoitusta saatetaan lähestyä niin monelta taholta, johtuu suurimmaksi osaksi sen loppu-*k*:hon viittaavasta edustuksesta mutta osaksi myös tyyppin sekä hämäläis- että lounaismurteita sivuavasta levikistä. Edellisen seikan vuoksi voidaan ratkaisua etsiä sekä imperatiivin (I selitys, s. 132—134) että 1. inf. latiiivin (II selitys, s. 134—143) edustuksen pohjalta. Tyyppin murremaantieteellinen sijainti on taas lähinnä syynä siihen, että mahdollista latiivipohjaista kehitystä selvitellessä on otettava lukuun sekä hämäläis- (A-selitys, s. 134) ja lounaismurteiden (C-selitys, s. 142—143) vaikutus että omapohjaisinkin kehityksen mahdollisuus (B-selitys, s. 135—142). Eri selitysten välillä on havaittavissa myös yhtymäkohtia. Tuon tuosta on esim. jouduttu operoimaan

kahden tyyppin (toisena osapuolena aina *antamān*-tyyppi) vapaalla vaihtelulla, joka olisi synnyttänyt tämän kolmannen tyyppin.

Käsitelty ilmiöryhmä osoittaa havainnollisesti, mihin selitysvaikeuksiin saatetaan joutua, vaikka käsiteltävät ilmiöt ovat maantieteellisesti ahdasalucisia ja näköjään myöhäsyntyisiä. Selityskokeista huolimatta *anta*^{*}-tyypin syntyprobleemi jää vielä avoimeksi: ei voida varmasti osoittaa, että jokin selitys olisi »oikea» tai edes lähimpänä »oikeaa». Pääatarkoituksena onkin ollut esitellä tämän arvoituksellisen infinitiivityypin aineisto sekä jonkin verran raotella näkymiä tyyppin syntyhistoriaan ja ehkä täten antaa virikkeitä erikoisuuden lopulliseen selvitykseen.

Einige Besonderheiten des Infinitivsystems der finn. Dialekte in Uusimaa

Pekka Lehtimäki

In Westuusimaa begegnen in der Funktion des Illativs des Infinitivs III drierlei Formen: *antamän* (der vorherrschende Typ im gesamten Raum), *antän* (erscheint sporadisch im Norden des Gebietes) und *anta^x*. Am problematischsten ist der letzte Typ: es handelt sich um eine Kombination vom Verbstamm und einem dem Sandhischema des ursprünglichen Auslaut-*k* folgenden Morphem. Beachtlich ist ferner, dass in den Stufenwechselfällen stets die starke Stufe steht (*otta^v* Ill. Inf. III 'nehmen', *hakka^x* id. 'hacken' usw.) und dass der Typus in einem relativ kleinen Gebiet verbreitet ist (Vihti, Pyhäjärvi, Pusula, Nummi und Sammatti), wo er teilweise sehr selten vorkommt. Diese Umstände lassen vermuten, dass es sich um eine sekundäre, vielleicht recht junge Bildung handelt. Ungeachtet dessen lässt sich die Entstehung des Typs schwer klären.

Im folgenden einige Erklärungsversuche, zu denen ich in erster Linie anhand der syntaktischen Verwendung gekommen bin. Im Fall I wird die Vertretung des ursprünglichen Auslaut-*k* auf der Grundlage des Imperativs erklärt, im Fall II wiederum vom Lativ des Infinitivs I ausgehend.

I. Der Typus *anta^x* könnte aus einer Kontamination stammen, deren einer Teil der Imperativ der 2. Sg. wäre, z.B. folgendermassen: *mej ja otas se* 'geh und nimm das' + *men ottamän se* 'geh das nehmen' → *men ottas se* 'geh das nehmen'. Aus solchen Zusammenhängen hätte sich der Typus in der Funktion des Illativs des Inf. III auch in imperativlose Fälle verbreitet.

II. Falls der Lativ des Inf. I an der Entstehung des Typus *anta^x* beteiligt gewesen ist, bieten sich verschiedene Erklärungsmöglichkeiten an.

A. Der Typus könnte dort eine Vermischung der Typen *antamän* und *antän* sein, wo diese beiden Typen begegnen. Die Angleichung an die Vertretung des ursprünglichen Auslaut-*k* würde sich wiederum erklären als Streben nach

einem fremden Dialekt: die *antän*-Formen vom Häme-Typ hat man in Westuusimaa als Lative des Inf. I auffassen können, zumal der kennzeichenlose Illativ des Inf. III und der Lativ des Inf. I in vielen satzphonetischen Stellungen dieselbe Form aufweisen.

B. Der Typus hätte eigenständig im Zusammenhang mit solchen Verben entstehen können, mit denen sowohl der Lativ des Inf. I als auch der Illativ des Inf. III (oder dem Illat. des Inf. III entsprechende Formen) verwendet werden können. Es könnte sich z.B. um Kontamination handeln: *piti antä^x* + *piti antamän* → *piti antä^x* 'sollte geben'. Der lange Vokal im Typ *piti antamän* könnte sich wiederum erklären als direkte Anpassung des Instruktivs des Inf. III an die Illative des Inf. III oder er könnte hyperkorrekt sein, entstanden durch den Einfluss der Südwestdialekte.

C. Im Typus *anta^x* kann es sich auch um einen südwestdialektalen Lativ des Inf. I handeln (z.B. *piti antä^x*). Durch Vermittlung von Verben, mit denen sowohl der Lativ des Inf. I als auch der Illativ des Inf. III verwendet werden kann, hätte sich der Typus in der Funktion des Illativs des Inf. III durchgesetzt. Dass der Typus bei zweistämmigen Verben begegnet, wäre dann als Analogie zu erklären.

Zwischen den verschiedenen Erklärungen lassen sich auch Verbindungspunkte feststellen. Man hat z.B. mit dem freien Wechsel zweier Typen (wobei der Typus *antamän* stets beteiligt ist) operieren müssen, der diesen dritten Typus hätte entstehen lassen. Die behandelte Erscheinungsgruppe zeigt anschaulich, in welche Erklärungsschwierigkeiten man gelangen kann, auch wenn die diesbezüglichen Phänomene geographisch beschränkt und sichtlich spät entstanden sind. Trotz dieser Erklärungsversuche bleibt das Entstehungsproblem des Typs jedoch noch offen; die »Richtigkeit« einer dieser Erklärungen kann nicht nachgewiesen werden.